

UDK 910.2:91(091) = 863

UDC 910.2:91(091) = 20

HISTORIČNA GEOGRAFIJA: CILJI, POMEN IN METODE

Igor Vrišer *

Trije povodi so bili za ta zapis. Najprej se je na nekem sestanku o regionalni geografiji Slovenije razvila živahna razprava o vprašanju, koliko in v kakšnem obsegu je geografija dolžna zajeti historična dejstva o družbenem razvoju in razmerah v preteklosti. Kolikšen pomen je treba v geografiji pripisati nekdanjemu pokrajinskemu razvoju in še posebej družbenoekonomskemu razvoju, ko je vendar težišče geografskega preučevanja na razlagi vsakokratne pokrajinske materialne stvarnosti kot spleta obstoječih naravnih in družbenih pojavov in sil. Kako daleč in kako globoko v preteklost se lahko podamo v geografskih raziskavah, ne da bi ob tem zašli v historično geografijo ali celo zamenjali svojo geografsko identiteto z zgodovinsko. Skratka, v razpravi so se odprla naslednja vprašanja: 1. odnos med geografijo in zgodovino, 2. cilji, pomen in vloga historične geografije in 3. zgodovinski vidik v geografiji.

Drugi povod je bila knjiga V. S. Žekulina¹ o historični geografiji, ki je po daljšem času znova odprla problem njenega predmeta in metod. Ker historično-geografski priročniki ne izhajajo ravno pogosto, delo zasluži vsaj kratko označbo toliko bolj, saj prinaša nekatere nove poglede, drugačne kot so doslej prevladovali v sovjetski geografiji. Na sploh pa se zdi, da je obči porast zanimanja za zgodovino vzbudil tudi več zanimanja za geografske razlage razmer v zgodovinski preteklosti. O tem tudi sicer priča naraščajoče število historično-geografskih orisov, stalna zastopanost te tematike na geografskih zborovanjih in nastajanje posebnih sekcij in glasil, ki se ukvarjajo s to snovjo.

Tretji povod je bil bolj osebne narave. Kot nekdanjega študenta geografije in zgodovine, me je odnos med obema vedama vedno zanimal. Vendar si nisem nikoli vzelo dovolj časa, da bi o teh odnosih in snovi prišel do bolj jasnih sklepov. Izkoriščam to priložnost, da ob njej razčistim in utrdim nekatere predstave o historični geografiji, njenem položaju v sklopu ved in o njenih raziskovalnih smereh in metodah.

*

Zgodovina in geografija sta bili vse do 19. stoletja tesno povezani in med njima ni bilo nobene ostreje začrtane meje. Šele z razvojem naravoslovja in v našem primeru fizične geografije, sta se vadi začeli postopoma razhajati. Vendar je že K. Ritter, eden od oblikovalcev moderne geografije, opozoril, da »geografija ne

* Dr., redni univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, Aškerčeva 12. 61000 Ljubljana, YU

more obstajati brez zgodovinskega vidika, če hoče biti resnična veda o zemeljskih površinskih odnosih in ne abstraktna in medla kopija danega ozemlja². Po drugi strani se tudi zgodovina ni mogla odreči poznavanju družbenih in naravnih razmer pri tolmačenju zgodovinskih razmer, saj so se le-ti vedno odigrali v konkretni regionalni stvarnosti³. Tako so se vezi med zgodovino in geografijo ohranjale in obe vidi sta videli v sosedi sodelavca, brez katerega bi le težka shajali.

Vloga zgodovine v geografiji se je znova okrepila s formiranjem družbene ali socialne geografije v drugi polovici 19. stoletja. Razlaga družbenega delovanja na zemeljskem površju ni mogla mimo razmer v preteklosti in historičnega razvoja. Najbolje je moč to okrepljeno prisotnost zgodovine v geografiji opaziti v delih F. R a t z l a⁴ in francoskih posibilistov, med katerimi so bili mnogi zgodovinarji (L. F e b v r e⁵). Posibilisti so vnesli v geografijo celo vrsto historičnih pojmov in metod, pa tudi njihovo tolmačenje odnosov med naravo in družbo, ki je eden od temeljnih geografskih problemov, je bilo močno historično pobarvano (npr. pomen družbene civilizacijske stopnje). Francoska geografska šola je tudi uvedla v geografijo mnoge historične raziskave in jim dala geografsko obeležje, kot so bila npr. preučevanja kolonizacije, razvoja prebivalstva, migracijskih gibanj, razvoj naselij, razvoj obdelovalne tehnike v kmetijstvu itd.

H krepitvi prisotnosti zgodovine v geografiji je kasneje veliko prispevalo načelo »genetične obravnave«, ki se je docela upravičeno uveljavilo v sodobni geografiji. Iz razumljivih razlogov se je upoštevanje preteklosti znatno bolj uporabljalo v družbeni in regionalni geografiji kot pa v fizični. Pomembno podporo »historičnemu vidiku« v geografiji je končno dal še historični materializem, ki je postopoma pričel prevzeti obravnavanje družbenogeografskih razmer v geografskih delih, ki so izhajala v socialističnih deželah. Res pa je, da pomen tega nauka za geografijo ni bil podrobneje obravnavan in se je v geografiji, za razliko od zgodovine in sociologije, pri njegovi interpretaciji vse pre pogosto ostajalo pri splošnih floskulah.

Iz vsega povedanega je razvidno, da je upoštevanje historičnih razmer v geografiji doživljalo vzpone in padce. Tako npr. se je v obdobju mehaničnega materializma v geografiji posvečalo zgodovinskemu vidiku manj pozornosti, saj so bila v ospredju naravoslovna spoznanja. Podobno smo tudi v sedanosti priča raziskovalnim smerem, ki zapostavljajo ali ne upoštevajo historičnega razvoja. Med nje bi lahko uvrstili tiste smeri, ki dajejo poudarek funkcionalnemu obravnavanju geografskih dejavnikov. Zanje je historični vidik odvečen, saj odvrča od ključnih problemov in vodi v historizme⁷. Tudi pretežni del fizične geografije doslej ni čutil potrebe po zgodovinskem vidiku ali obravnavanju fizičnogeografskih razmer v zgodovinski preteklosti. Značilen je primer tako imenovane »socialne geografije«⁸, smeri v družbeni geografiji, ki se osredotoča na obravnavanje socialne strukture in njenih geografskih posledic. Čeprav bi pri njej pričakovali močno historično naravnost, to ni primer. Zadovoljuje se z obravnavo zgolj neposredne preteklosti in sedanosti. Podobno je z mnogimi ekonomskimi geografijami, ki docela zanemarjajo gospodarsko-geografske razmere v preteklosti, čeprav zaradi tega njihova prevladujoča funkcijska usmerjenost pogosto vodi v izrazito abstraktnost. Temu nasprotno pa je bilo v geografiji naselij in še posebej mest vedno močno prisotna zgodovinska zasnova.

Iz vsega tega lahko sklepamo, da je bila geografska odzivnost na zgodovinski vidik močno odvisna od naravnosti posamezne geografske discipline ter od idejne in metodične usmerjenosti raziskovalcev, bodisi genetične ali funkcijske. V geografiji očitno ni bilo prave doslednosti glede zgodovinskega vidika in ni bilo utrjenih načel, v kolikšni meri zajeti bližnjo in bolj oddaljeno preteklost ter jo vključiti v

geografsko obravnavo kot sestavino geografske raziskovalne in interpretacijske metode.

*

Navedene razlike pri upoštevanju zgodovinskih razmer v geografiji so imele za posledico dokaj različne razlage vsebine, vloge in pomena historične geografije.

Do določenih razlik je prihajalo že pri obeh temeljnih vedah: pri zgodovini in geografiji. Tako so zgodovinarji videli v historični geografiji mejno vedo med zgodovino in geografijo, ki povzema tako zgodovinske kot geografske pojmovne in metodične značilnosti. »Njena naloga naj bi bila, da opiše in objasni določeno geografsko regijo v določenem zgodovinskem obdobju ali v več zaporednih obdobjih. Predmet njenega raziskovanja je geografsko okolje in človek kot član večje ali manjše skupnosti v toku zgodovine. V naravnem okolju so faktorji, ki stalno vplivajo na ljudske skupnosti, vendar ne izzivajo hitrih sprememb. Nekateri drugi pojavi pa lahko povzročijo nagle učinke (npr. potresi, klimatska nihanja) in sprožijo pomembne zgodovinske in družbene spremembe. Po drugi strani je človek faktor, ki daje v določeni meri naravnemu okolju drugačen, kulturni izgled. Zato mora historična geografija preučevati gospodarske in prometne razmere, naselja in ljudske skupnosti v njihovi etnični in družbeni sestavi, spremembe, ki jih je povzročilo človeško delo v rastlinskem in živalskem svetu, kot tudi upravne in politične meje ter toponomastiko.«⁹

Podobno razlago podaja zgodovinar B. Grafenauer¹⁰, ki pravi, da so ljudje vedno živeli v določenem zemljepisnem prostoru in da je mogoča jasna predstava o zgodovinskem razvoju samo ob jasni predstavi, kakšen je bil prostor, v katerega spadajo posamezna obdobja tega razvoja. Zemljepisno okolje je za zgodovinarja toliko pomembnejše, ker je to brez dvoma eden med pomembnejšimi činitelji v zgodovinskem razvoju samem. Vendar so meje geografskega vpliva vsakokrat določene predvsem s stopnjo gospodarstva, ki ga je človek dosegel, niso pa absolutne. Spričo tega naloga historične geografije ni prirodnogeografska analiza terena, marveč razreševanje vprašanja, kako sta na določeni stopnji gospodarskega razvoja vplivala človek in naroda drug na drugega.

Historična geografija ima po njegovem naslednje tri naloge:

1. raziskuje in prikazuje razvoj posameznih »prirodnih« pokrajin pod vplivom človeka v »kulturne« pokrajine;
2. raziskuje nastanek in razvoj posameznih naselij kakor tudi celotne naseljenosti oziroma kolonizacije ter vseh z njo zvezanih sprememb v teku zgodovine;
3. raziskuje razdelitev ozemlja pod političnimi in teritorialnimi vidiki.

Iz teh dveh zgodovinskih razlag lahko razberemo, da vidijo zgodovinarji v historični geografiji nekakšno družbeno geografijo preteklih obdobj¹¹. V principu temu stališču ni mogoče oporekati in bi ga bilo mogoče sprejeti, vsaj z vidika družbene geografije. Manj zadovoljivo je z aspekta fizične geografije, saj ji prepušča le dokaj nejasno in pasivno ocenjevanje vpliva narave na družbo, kolikor sploh njenega sodelovanja ne zametuje.

Geografska pojmovanja historične geografije so manj enotna. Med prvimi, ki so razlikovali antropogeografijo od historične geografije (F. Ratzel jo sicer omenja, a je ne loči od ostale antropogeografije) so bili nemški znanstveniki J. W i m m e r¹², A. M e i t z e n in R. G r a d m a n n¹³, ki so s teoretičnimi in praktičnimi prispevki opozorili na potrebo po posebnem obravnavanju odnosov med naravo in družbo v preteklosti. Tako se je v nemški geografiji že zgodaj razvila historična geografija, ki je dalša vrsto kvalitetnih del. Na tej tradiciji tudi temelji razlaga enega naj-

bolj znanih nemških historičnih geografov H. J ä g e r-a¹⁴, ki takole interpretira cilje te znanstvene vede: »Historična geografija ima tako kot geografija sedanjosti svoj predmet preučevanja v pokrajini, vendar s to razliko, da so v ospredju njenega zanimanja (nekdanji) pojavi na zemeljskem površju, ki so sestavljali in oblikovali nekdanjo pokrajino.« Potemtakem obravnava historična geografija »zgodovino kulturne pokrajine«. Pri tem sta možna dva pristopa. Skušamo rekonstruirati razvoj oziroma vlogo posameznih faktorjev, ki so vplivali na razvoj kulturne pokrajine ali pa skušamo s pomočjo geografskih in nekaterih drugih naravoslovnih ved prikazati za določeno časovno obdobje geografske razmere v pokrajini ali določeni deželi (*historische Landschafts- und Länderkunde*). Vsebinska razlika nasproti geografiji sedanjosti je še v tem, da historična geografija upošteva le tiste fizično geografske pojave, ki so pomembni za ljudi.¹⁴

Drugi poskusi razlage historične geografije v nemški geografiji se v glavnem ne razlikujejo med seboj. Le da nekatere bolj poudarjajo njen pomen za regionalno geografijo in sodijo, da je njeno dejansko težišče prav v konkretnih regionalnih preučitvah svoječasnih razmer in ne toliko na rekonstruiranju običajnih dejavnikov in sil, ki so učinkovali v posameznih historičnih obdobjih (splošna historična geografija¹⁵). Izjema je E. W i n k l e r¹⁶, ki se je že l. 1939 zavzel za posebno historično geografijo kulturne pokrajine (*Kulturlandschaftsgeschichte*).

Iz anglosaškega sveta imamo razlago H. C. D a r b y-a¹⁷, ki pravi v svoji znameniti knjigi o »Historični geografiji Anglije pred 1800«, da se pojem »*historical geography*« uporablja večstransko: kot zgodovina odkritij, zgodovina geografije, zgodovina spreminjanja političnih meja, vpliv geografskih faktorjev na historične dogodke, bolj skrbno upoštevanje preteklosti v geografskih študijah ali kot rekonstrukcija geografskih razmer v preteklosti«. Prav v citirani knjigi je Darby nazorno pokazal, kakšna naj bi bila historična geografija. V nizu zgodovinskih prerezov: najstarejše obdobje, rimska doba, anglosaksonska osvojitve, Anglija med leti 1000 in 1250, Anglija v 16., 17. in 18. stoletju, je rekonstruiral poselitev, kmetijske, prometne in trgovske razmere ter omrežje podeželskih in mestnih naselij.

Čeprav z razglabljanji Darby-a soglaša večina anglosaških geografov, obstajajo tudi drugačna mnenja. Tako npr. pravi znani geografski teoretik H a r t s h o r n¹⁸, da »historična geografija ni del geografije, kot npr. ekonomska ali politična geografija. Niti ni zgodovina geografije niti geografija zgodovine. Je le drugačna geografija, celovita z vsemi njenimi znanstvenimi vejami«.

Mimo teh evropskih predstav o historični geografiji sta se v ZDA izoblikovali še dve drugačni pojmovanji. To sta bili »*berkleyska šola*«, ki jo je vodil K. Sauer, in razlaga ki jo je oblikoval A. Clark. K. S a u e r¹⁹ je v bistvu uveljavil Hettnerjeve ideje o »pokrajini« (*landscape*) kot predmetu geografije. Dolžnost geografije je, da preučuje fizično in kulturno oblikovitost pokrajine in njuno medsebojno učinkovanje. Odločilnega pomena je kulturna oblikovitost, to so ljudje, njihovo gospodarjenje, bivanje itd. Za razumevanje nastanka »kulturne oblikovitosti in kulturnih območij«, to je predelov z določenim načinom življenja, je poleg geografskih nadvse pomembno poznavanje zgodovinskih razmer. Sauer se je s temi nazori zavzel za genetično podajanje, v njem pa bi ravno historična geografija igrala ključno vlogo. Tako je Sauer vpeljal v ameriško geografijo ne le »kulturno geografijo«, temveč tudi historično-geografsko analizo in rekonstrukcijo.

Dokaj drugačno stališče je zavzel A. H. C l a r k²⁰, ki je videl v historični geografiji »časovno preučevanje izbranih elementov, za katere je verjetno, da so največ pripomogli k oblikovanju regionalnega značaja«. Po njegovem je historična geogra-

fija študij »geografskih sprememb skozi čas« in zato mora zajeti tako fizično- kot družbenogeografske faktorje.²² Clark se torej v svoji razlagi ne omejuje zgolj na družbeni razvoj, ampak želi zajeti tudi razvoj in spremembe v naravnem okolju.

Iz navedenih citatov lahko razberemo, da sta se evropska in del ameriške geografije spoprijemali z naslednjimi vprašanji o odnosu med geografijo in zgodovino. H. C. D a r b y²² navaja štiri možne odnose:

1. geografija služi zgodovini za boljše razumevanje okolja, v katerem so se odvijali zgodovinski dogodki;
2. je geografija preteklosti;
3. zgodovina služi geografiji, je razlaga zgodovine postopne adaptacije človeka okolju;
4. geografija preteklosti služi geografiji sedanjosti, preteklost je faktor razlage sedanjosti.

Znani francoski geograf E. Juillard²³ je menil o zgornjih stališčih, da bi bili za geografijo sprejemljivi le drugo in četrto. M. D e r r u a u²⁴ je bil v svojem delu »*Precis de géographie humaine*« bolj širok; sodil je, da je moč sprejeti tudi tretje in deloma celo prvo stališče. Po skušnjah francoske historične geografije (F. B r a u d e l, X. d e P l a n h o l, A. M e y n i e r) teh stališč ni mogoče docela zavreči, saj prinašajo tako geografiji kot zgodovini veliko celovitih pogledov.

Vsekakor je za ta stališča značilno, da povečini omejujejo delokrog historične geografije predvsem na družbeno geografijo oziroma zajemajo naravno okolje edinele v smislu odnosov med družbo in naravo. Pisec razlage pojma historične geografije v obsežnem »*Westermann Lexikon der Geographie*«²⁵ naravnost pravi, da »obravnavanje naravnih sil sodi v okvir fizične geografije, četudi je do njih prišlo v zgodovinskem času, vendar se nanje historična geografija mora ozirati«. Dopusča pa možnost posebne »historične fizične geografije«, vendar pa bi lahko služila le študiju prvotne pokrajine oziroma spoznavanju kvazinaravnih oblik.

Drugačna pota v historični geografiji so ubirali v sovjetski geografiji. »Kratkaja geografičeskaja enciklopedija«²⁶ je l. 1961 zapisala, da je »historična geografija zgodovinska disciplina, ki preučuje konkretno geografijo preteklosti določene dežele ali ozemlja. Tudi metoda je zgodovinska, vendar v sedanjosti postaja čedalje bolj navezana na geografijo.« Ta kratka in kategorična razlaga je verjetno posledica dokaj enostranskih pogledov na historično geografijo, ki so se sicer začeli oblikovati v 18. stoletju (L o m o n o s o v, T a t i š č e v), in zlasti kasnejše delitve geografije na fizično in »ekonomsko«. Nedvomna posledica dualističnega koncepta geografije je obstoj dveh historičnih geografij. Tako fizični geografi, kot npr. S. V. K a l e s n i k ali A. O. I s a č e n k o, omenjajo le fizično historično geografijo, ki naj bi se ukvarjala s preobrazbo pokrajine (*landšafta*) v historičnem času, ko se čedalje bolj občuti družbene vplive v naravnem okolju.²⁷ V pisanju fizičnih geografov ni nikakršnih razmišljanj o družbeni ali s sovjetsko terminologijo »ekonomski historični geografiji«. Le-ta je očitno prepuščena zgodovini in V. K. J a c u n s k i²⁸, vodilni sovjetski historični geograf, je to opredelitev v svojih delih in z vso svojo avtoriteto uveljavljal do nedavna. Upravičeno toži V. S. Ž e k u l i n, da »je historična geografija v Sovjetski zvezi docela prepuščena zgodovinarjem in da v njej prevladujejo »humanitarne teme« ter da so povsem zanemarjeni fizičnogeografski problemi v historični geografiji.²⁹ Šele v zadnjem času so se pojavila nekatera dela, ki se na geografski način lotevajo ekonomske geografije nekaterih dežel v preteklosti ali odnosa med geografijo in zgodovino (V. V. A n n e n k o v, D. M. P i n h e n s o n, L. E. I o f a).

Prav zaradi tega, ker skuša prelomiti s to nesmotrno delitvijo historične geografije ter doseči enotnejši pristop in enotnejšo metodologijo, zasluži pozornost omenjena Žekulinova knjiga o historični geografiji. Za boljše razumevanje zapišimo nekatere najpomembnejše misli in poglede, ki jih podaja avtor in ki pomenijo novost v sovjetski geografiji. Žekulin³⁰ razlikuje v dosedanji sovjetski historični geografiji šest smeri; te so:

1. Historična geografija je pomožna zgodovinska veda.
2. Je veda, ki raziskuje »ekonomskogeografske« razmere prejšnjih zgodovinskih obdobj s poudarkom na poselitvi.
3. Ukvarja se s historično-politično-geografskimi preučitvami.
4. Preučuje historično-etnično-geografske probleme narodov in njihovega odnosa do okolja (*historična kulturna geografija*).
5. Raziskuje zgodovino razvoja, osvojitve in spreminjanja geografskega okolja in »landšaftov«. Kot historična fizična geografija preučuje spremembe geografskega okolja v zgodovinskem času, vendar ni istovetna s paleogeografijo. Raziskuje zakonitosti evolucije medsebojnega učinkovanja naravnih, demografskih in naravnotehničnih sistemov pri razvoju geosfere (*geografičeskaja oboločka*) v antroposfero in »landšafte«.
6. Združuje znanstvene discipline, ki preučujejo posebnosti narave, poselitve in gospodarstva preteklih dob določenih dežel ali krajev (*istorikogeografičeskoje stranovedenie*).

Upoštevajoč ta različna pojmovanja Žekulin postavlja tezo, da je historična geografija, podobno kot geografija sedanjosti, poseben sistem ved, ki je razpet med geografijo in zgodovino. Njegovo torišče je medsebojno učinkovanje družbe in narave v različnih zgodovinskih obdobjih. Kljub različni vsebini in metodam je treba stremeti za združevanjem historično-fizične in historično-ekonomske geografije. Za uspešnost pri delu je potrebno tako zgodovinsko kot geografsko znanje. Pri bolj geografski usmeritvi historične geografije je v ospredju »pogled na preteklost iz sedanjosti«, kar terja dobro poznavanje geografskih pojavov in sil. Šele na tej osnovi je možno preučevanje njihove zgodovine. Temeljno načelo: poznavanje historičnega procesa oblikovanja sedanjih geografskih objektov, naj bo vodilo pri združevanju historične fizične in ekonomske geografije. Takšna enotna historična geografija je tudi lahko osnova za geografsko prognoziranje prihodnosti.³⁰

*

S temi izvlečki nikakor niso izčrpani različni pogledi, misli in raziskovalne smeri v historični geografiji. Omeniti bi bilo treba še tiste historične geografije, ki so se ukvarjale s konkretnimi raziskavami. Zanimivo je, da so bile v ospredju največkrat agrarnogeografske preučitve, raziskovanje poselitve, zemljiške razdelitve, agrarne tehnike in obdelovanja ter študij političnih in upravnih meja. Na tem področju so največ napravili evropski in zlasti srednjeevropski raziskovalci. S kolonizacijsko zgodovino in agrarno geografijo so se zlasti ukvarjali Nemci G. Mortensen, A. Krenzlin, W. Müller-Wille in G. Niemeier, Francozi X. de Planhol, A. Meynier in E. Juillard, Poljakinja M. Kielczewska-Zaleska ter Čehoslovaka J. Slosiarik in O. Pokorný. Druga oblika historičnogeografskih študij so bili geografski orisi pokrajin v določenih zgodovinskih obdobjih. Na evropski celini je bilo za zgled Kretschmerjevo delo o historični geografiji Srednje Evrope v srednjem veku, ki je izšlo že l. 1904. Podobnega značaja so bile še R. H. Browna »Historična geografija Združenih držav« (1948), N. C. Polocka in S. Agnewa »Historična geografija Ju-

žne Afrike» (1963), podobne študije M. K. E. Gottschalkove o Nizozemski (1962) in R. Diorove raziskave o Franciji (1957).

Med jugoslovanskimi historičnimi geografi je treba najprej navesti J. Cvijića, ki je v svojih preučevanjih Balkanskega polotoka temeljito posegel v to snov³¹ ter hote ali ne hote sprožil celo vrsto raziskav o razvoju naselij, »metanastazičnih« gibanjih, poselitvi, etničnem razvoju itd. Te proučitve še vedno niso pojenjale in se še vedno zgledujejo po njem. Pri nas so A. Melik, M. Kos, F. Zwitter, F. Baš, V. Bohinec in še nekateri s preučevanjem kolonizacije, mest, trgov in prebivalstva položili temelje historični geografiji. Med najboljše evropske raziskave te vrste sodijo I. Lešičević³² »Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem«. Delo je bilo v razširjeni obliki v prevodu natisnjeno tudi v Nemčiji.^{32a} Med sedanji aktivnimi geografi se je s historično geografijo največ ukvarjal V. Rogić, ki je v več študijah in zlasti v svoji geografiji Jugoslavije³³ skušal napraviti prvo pregledno historično geografijo naše države. Prostor ne dopušča, da bi navedli še številna druga dela, ki so obravnavala historično geografijo posameznih pokrajin, naselij ali dejavnosti. O zgodovinskem prispevku na področju historične geografije si lahko bralec pomaga z Lučićevićim prispevkom³⁴

Vsa ta različna geografska gledanja na historično geografijo bi lahko povzeli v naslednjem:

1. Historična geografija ni istovetna z genetičnim pristopom niti ne z zgodovinskim aspektom, čeprav se jih pogosto enači.
2. Historična geografija je nadvse smiselna poglobitev geografskih spoznanj o posameznih geografsko relevantnih pojavih ali o oblikovanju pokrajin.
3. V historični geografiji se srečujemo z bolj zgodovinskim in bolj geografskim pristopom. Pri prvem je v ospredju časovni prerez v smislu poteka dogodkov in s poudarkom na posameznih pojavih. Pri drugem pa skušamo z enim ali z več zaporednimi časovnimi prerezi prikazati zveze med najpomembnejšimi geografskimi pojavi in dejavniki, ki so oblikovali takratno pokrajino. Potemtakem terja geografski pristop več kompleksnosti kot pa historični. Pri slednjem so lahko v ospredju nekateri drugi problemi (npr. periodizacija).
4. Čeprav je bila doslej historična geografija pretežno usredotočena na družbeni razvoj in socialnogeografske razmere v preteklosti, ni mogoče iz teh raziskovanj izločiti fizičnogeografskih pojavov in sil. To toliko bolj, ker so na družbeni razvoj vplivali tudi odnosi med družbo in naravo in spremembe nekaterih naravnih faktorjev v zgodovinskem času (klima, tla, rastlinska odeja itd.).

*

Spregovoriti moramo še o poglavitnih historičnogeografskih metodah, saj so le te bistvenega pomena za opredelitev vede. H. Jäger³⁵ razlikuje dva temeljna pristopa: progresivno in reduktivno metodo. Pri prvi poteka raziskovanje od starejšega k mlajšemu in daje razvojno razlago. Pri drugi metodi pa predpostavljamo, da obstaja tesna odvisnost med pokrajinskimi razmerami v sedanosti in razmerami določene obdobja v preteklosti. Razlagamo jih na genetičen način kot preostanke ali kot razvojne determinante sedanje pokrajine. To je v bistvu občegeografski pristop. Zares historičnogeografski značaj pa dobi delo šele takrat, ko najprej izločimo recentne in subrecentne pokrajinske elemente in nato zasledujemo njihovo pojavljanje in uveljavljanje v preteklih obdobjih v nekdanjih pokrajinah. Pri tej retrogresivni ali po R. H. Bakaer-ju³⁶ »retrospektivni metodi« običajno v geografiji izberemo za razvoj pokrajine pomembna obdobja in jih primerjamo med seboj in, seveda, s se-

danjimi razmerami. Za evropsko historično geografijo so npr. značilna obdobja: zaključek srednjeveške kolonizacije, začetek industrializacije, uvajanje socialističnega reda itd.

Na podlagi številnih sovjetskih historično-geografskih del Žekulin³⁷ razlikuje dva osnovna pristopa: komponentnega in integralnega. Pri prvem se srečujemo z več različnimi historično-geografskimi preučitvami (npr. poselitev, upravno-politične meje, gospodarjenje itd.), ki pa med seboj niso vsklajene in so različnega izvora. Historični geograf skuša iz njih razbrati celovito podobo nekdanjih geografskih razmer. Pri integralnem pristopu pa gre za vsklajeno in celovito preučitev neke dežele v določenem obdobju. Takšni prerezi so glede na to »prispevek k poznavanju občega procesa preobrazbe geografskih objektov«. Njihova slaba stran je, da so v primerjavi s komponentnimi metodami manj natančni.

*

Zaključimo to poročilo z naslednjo mislijo. V povojnem razvoju slovenske in jugoslovanske geografije je bila historična geografija odrinjena kot manj pomembna. V ospredju so bile geografske stroke, ki so se ukvarjale s hitrimi spremembami, ki so jih doživljale naše pokrajine. Redke historično-geografske preučitve so se ukvarjale z različnimi preostanki, vendar pogosto brez smiselne zveze s sedanostjo. Sedaj, ko se naši pogledi in razmišljanja znova vračajo in upirajo v bližnjo in bolj oddaljeno preteklost in v njej iščemo trajnejša sporočila in trdnije mejnike, je nedvomno dozorel čas, da tudi historični geografiji damo mesto, ki ji pripada. Seveda pa to terjaja določeno miselno preobrazbo in prelom z dosedanjim pogosto bolj površnim hlastanjem po »aktualnosti«. Do kvalitetnejših geografskih del bomo prišli edinole, če bodo v njihov temelj vgrajena tudi historično-geografska spoznanja.

Bibliografija

1. Žekulin V. S., 1982: Istoričeskaja geografija, Predmet i metodi, Leningrad
2. Žekulin V. S., o.c., p. 22
3. Grafenauer B., 1960: Struktura in tehnika zgodovinske vede, Ljubljana, p. 284
4. Ratzel F., 1899: Anthropogeographie, I., Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte, Stuttgart
5. Febvre L., 1922: Terre et l'évolution humaine, Introduction géographique à l'histoire, »L'évolution de l'humanité«, IV, Paris
6. Blache de la V., 1922: Principes de géographie humaine, Paris; Demangeon A., 1947: Problèmes de géographie humaine, Paris
7. Ilešič S., 1964: Preostanki preteklosti v pokrajini kot element resničnega geografskega okolja, Geografski vestnik, XXXVI, Ljubljana, p. 3—8
8. Ruppert K. in drugi, 1981: Socijalna geografija, Zagreb
9. Sindik I., 1951: O zadacima istorijske geografije, Istorijski časopis, II, 1949—1951, p. 175—182
10. Grafenauer B., o.c., p. 284—287
11. Grafenauer B., o.c., p. 287
12. Wimmer J., 1885: Historische Landschaftskunde, Innsbruck
13. Gradmann R., 1901: Das mitteleuropäische Landschaftsbild nach seiner geschichtlichen Entwicklung, Geogr. Zeitschrift
14. Jäger H., 1969: Historische Geographie, Braunschweig, p. 7

15. Jäger H., o.c., p. 33
16. Winkler E., 1944: 50 Jahre schweizerische Kulturlandschafts-geschichtsforschung, Zeitsch. f. schweiz. Gesch., XXIV.
17. Darby H. C., 1936: An Historical Geography of England before 1800, Cambridge (več ponatisov)
18. Stamp L. D., 1961: A Glossary of Geographical Terms, London, p. 236, citat iz dela Hartshorna »The Nature of Geography«
19. Citirano po D. Harvey-u »Explanation in Geography, London, 1969, 1973, p. 115, 120 in 135.
Sauer K., 1963: Land and Life, Berkeley
20. Clark H., 1954: Historical Geography, v zborniku »American Geography, Inventory and Prospect«, Syracuse, Edt. B. E. James and C. F. Jones
21. Smith C. T., 1965: Historical Geography: Current Trends and Prospects, v zborniku »Frontiers in Geographical Teaching, Edt. R. J. Chorley and P. Haggett, London«, p. 132—133
22. Darby H. C., 1953: On the Relation of Geography and History, The Institut of British Geographers, Transactions and Papers, p. 1—11
23. Juillard E., 1957: Aux frontières de l'histoire et de la géographie, Rev. hist., p. 267—273
24. Derruau M., 1963: Précis de géographie humaine, Paris, p. 24
25. Westermann Lexikon der Geographie, 1969, »Historische Geographie«, Braunschweig, p. 417—418
26. Kratkaja geografičeskaja enciklopedija, 1961: »Istoričeskaja geografija«, Moskva, p. 158
27. Žekulin V. S., o.c., p. 20—21
28. Jacunski V. K., 1955: Istoričeskaja geografija, Moskva
29. Žekulin V. S., o.c., p. 15
30. Žekulin V. S., o.c., p. 25—27
31. Cvijić J., 1966: Balkansko poluostrvo i jugoslovenske zemlje, Osnovi antropogeografije, Beograd
32. Ilešič S., 1950: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem, Ljubljana
- 32a Ilešič S., 1959: Die Flurformen Sloweniens im Lichte der europäischen Flurforschung, Münchener geographische Hefte, 16, München
33. Rogić V., 1982: Regionalna geografija Jugoslavije, 1., Prirodna osnova i historijska geografija, Zagreb
34. Lučić J., 1976: Prilog pitanju historijske geografije, Historijski zbornik, XXIX—XXX, Zagreb, p. 61—76
35. Jäger H., o.c., p. 12
36. Baker A. R. H., 1968: A Note on the Retrogressive and Retrospective Approaches in Historical Geography, Erdkunde, p. 244—245
37. Žekulin V. S., o.c., p. 80—81, 84